

मधुवन नगरपालिका

स्थानीय राजपत्र

खण्ड : ५

संख्या : २

प्रमाणिकरण मिति : २०७८/३/४

प्रकाशन मिति : २०७८/३/५

भाग - २

मधुवन नगरपालिका

मधुवन नगर स्वास्थ्य नीति २०७८

१. पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले निशुल्क आधारभूत स्वास्थ्य सेवा तथाआकस्मिक स्वास्थ्य सेवालार्ई नागरिकको मौलिक हकको रूपमा स्थापित गरेको छ । संविधानको कार्य विस्तृतीकरणमा उल्लेख भए अनुसारमधुवन नगरपालिकाका सबै नागरिकलाई स्वास्थ्य,पोषण तथा सरसफाई सेवामा समान पहुँच रउपभोग सुनिश्चित गर्दै संघीय संरचनामा सुशासन सहित गुणस्तरिय आधारभुत स्वास्थ्य सेवा प्रवाह गर्नु मधुवन नगरपालिकाको दायित्व हो ।

स्वास्थ्य र विकास विच अन्योन्याश्रित सम्बन्ध भएकोले स्वास्थ्य क्षेत्रमा भएका प्रगतिहरुलाई विकासका प्रमुख सुचकका रूपमा लिइन्छ । नगरपालिकाको अथक प्रयासका बावजुद अझै पनि गरिब, दुरदराजका नागरिकहरु अत्यावश्यक स्वास्थ्यसुविधाबाट वञ्चित रहेका छन् । गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा मार्फत मानव विकास सूचकाङ्कमा सुधार ल्याइपालिकाको समग्र विकासका लागि प्रभावकारी स्वास्थ्य सेवाको व्यवस्था गर्न नगरपालिकाले आवश्यकता महशुस गरेको छ ।

यस नगरपालिका भित्र हुने नवजात शिशु तथा मातृ मृत्युलाई वाञ्छित तहसम्म घटाउनु, बढ्दै गएको नसर्ने रोगको प्रकोप नियन्त्रण गर्नु र कुनै पनि बेला हुनसक्ने स्वास्थ्य सम्बन्धी विपद व्यवस्थापन तत्काल गर्नु, जेष्ठ नागरिक,

शारीरिक र मानसिक अपाङ्गता भएका, एकल महिला, खास गरी गरिब, सीमान्तकृत र जोखिममा रहेका समुदायलाई आधारभूत तथा गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा सर्वसुलभ र पहुँच योग्य बनाउनु यस नगरपालिकाले दायित्वबोध गरेको छ ।

स्वास्थ्य सेवामा समान पहुँच स्थापित गर्न, जनउत्तरदायी एवं कुशल व्यवस्थापनको माध्यमबाट आवश्यक तथा उपलब्ध सबै स्रोत र साधनको अधिकतम परिचालन गरी संघीय संरचनामा स्वास्थ्य सेवा प्रणाली विकास, विस्तार र सुधार गर्दै विद्यमान तथा नयाँ चुनौतीहरूलाई ठिक ढङ्गले सम्बोधन गरेर नगरवासीको स्वास्थ्य प्रवर्द्धन, संरक्षण, सुधार र पुर्नस्थापना गर्न मधुवननगर स्वास्थ्य नीति, २०७८ तयार गरी लागु गरिएको छ ।

२. समीक्षा

२.१. विगतमा गरिएका प्रयासहरू

मानव सभ्यताको विकास क्रम संगै मधुवननगरपालिका भित्र विभिन्न सामाजिक तथा साँस्कृतिक मूल्य मान्यता र जाती विषेशमा व्यक्तिगत ज्ञान सीपमा आधारित उपचार पद्धति विकास हुँदै आएको भएता पनि औपचारिक रुपमा वि.सं २०३२ सालमा इलाका स्वास्थ्य चौकीको स्थापना संगै एलोप्याथिक उपचार पद्धतिमा पाइला चालेको मधुवन नगरपालिकाले वि.सं २०४८ को राष्ट्रिय स्वास्थ्य नीतिले आधारभूत स्वास्थ्यमा सबैको पहुँच पुर्याउने उद्देश्यले तत्कालिन सबै गाउँ विकास समितिहरूमा उपस्वास्थ्य चौकी, इलाकाहरूमा स्वास्थ्य चौकी, प्रत्येक निर्वाचन क्षेत्रमा प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्रहरू स्थापना गर्ने रणनीति अनुरूप विभिन्न वडाहरूमा स्वास्थ्य सेवा विस्तार गरेको हो ।

वि.सं. २०६३ को जनआन्दोलन पश्चात बनेको अन्तरिम संविधानले स्वास्थ्यलाई जनताको आधारभूत अधिकारको रुपमा स्थापित गर्दै निःशुल्क स्वास्थ्य सेवाको अवधारणालाई विकसित गरे अनुरूप नगरपालिका अर्न्तगतका स्वास्थ्य संस्थाबाट अत्यावश्यक निःशुल्क उपचार सेवा शुरु गरी नगरवासीको स्वास्थ्यको हक सुनिश्चित गर्ने प्रयास गरेको छ । संघीयता कार्यान्वयनका क्रममा स्थानिय तहको स्वास्थ्य क्षेत्रका जिम्बेवारीहरू पूरा गर्न नगरपालिका अर्न्तगत स्वास्थ्य शाखाको स्थापना गरिएको छ भने नगरपालिका मातहतका स्वास्थ्य चौकीहरू नगरपालिकालाई हस्तान्तरण भएका छन् । यसै गरि साविकमा स्वास्थ्य चौकी नरहेका वडाहरूमा आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्रहरू स्थापना भई सञ्चालनमा आएका छन् । स्वास्थ्यको सर्वव्यापी पहुँच तथा प्रयोगको अवधारणा अनुरूप पिछडिएका क्षेत्र, गरिब, अल्पसंख्यक, सिमान्तकृत, लक्षित वर्ग, उमेर समुह, शारीरिक तथा मानसिक रुपमा अशक्त नागरिकहरूमा आधारभूत स्वास्थ्य सेवा निःशुल्क प्रदान गरिदै आएको छ ।

मधुवन नगरपालिकाले स्वास्थ्यको क्षेत्रमा स्थानिय आवश्यकताका आधारमा समानीकरण अनुदान अर्न्तगतको रकम विनियोजन गरि प्रभावकारी कामहरू सम्पन्न गरि सकेको छ । नगरवासीको आधारभूत स्वास्थ्य सेवाको पहुँच सुनिश्चित गर्न तथा स्वास्थ्य क्षेत्रमा गरेका उपलब्धिहरूलाई संरक्षण गर्दै आगामी दिनहरूमा तथ्यमा आधारित योजना निर्माण गर्न आवश्यक धरातल र बैधानिकता प्रदान गर्नका लागि नगरपालिकाले स्वास्थ्यको बस्तुस्थिति भल्कने गरि स्वास्थ्य प्रोफाईल तथा वार्षिक प्रतिवेदन समेत तयार गरिसकेको छ ।

नगरपालिकाले यस क्षेत्रमा बसोबास गर्ने नागरिकको स्वास्थ्य क्षेत्रमा सर्वसुलभ तथा गुणस्तरीय सेवाको पहुँच स्थापित गर्न विषेशज्ञ सहितको घुम्ति सेवा, जेष्ठ नागरिकहरूका लागि घरमा गई आधारभूत स्वास्थ्य उपचार सेवा उपलब्ध गराउने, सबै वडामा आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्रको स्थापना, पूर्ण खोपयुक्त नगरपालिका घोषणा, प्रसुति केन्द्रको स्थापना तथा संचालन, आकस्मिक अवस्थामा प्रेषण गर्नका लागि प्रत्येक प्रसुति केन्द्रमा आकस्मिक चक्र कोषको स्थापना तथा संचालन, स्वास्थ्य विमा, स्तनपान कक्षको स्थापना, पोषण सम्बन्धि प्रभावकारी कार्यक्रम संचालन, सर्ने तथा नसर्ने रोगको उपचारको लागि निशुल्क स्वास्थ्य शिविर संचालन, प्रजनन स्वास्थ्य सम्बन्धि कार्यक्रम, खानेपानी, सरसफाई तथा स्वच्छता सम्बन्धि (वास) योजना निर्माण जस्ता कार्यक्रमहरू संचालन गरिएको छ । आगामी दिनहरूमा यस्ता कार्यक्रमहरूमा थप प्रभावकारीता तथा सर्वव्यापी पहुँचमा पुऱ्याउनका लागि नीतिगत तथा कानूनी व्यवस्था गरी प्रभावकारीरूपमा कार्यक्रम सञ्चालन गर्न आवश्यक देखिएको छ ।

२.२. नगरपालिकाको बर्तमान अवस्था

बर्दिया जिल्लाको कुल जनसंख्यामा करिब ४% जनसंख्या बसोबास गर्ने यस नगरपालिकामा करिब ५५% जनसंख्या जनजातीको रहेको छ । यस नगरपालिकामा आधारभूत स्वास्थ्य सेवा प्रवाह गर्न ४ स्वास्थ्य चौकी, ५

आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्र, १९ गाँउघर क्लिनिक, २०खोप क्लिनिक, र १०७ जना महिला स्वास्थ्य स्वयम् सेविका छन् । यस नगरपालिका अर्न्तगत ४ वटा स्वास्थ्य चौकीबाट पाँच प्रकारका परिवार नियोजनका साधन तथा ३ वटा स्वास्थ्य सस्थाबाट प्रसूती सेवा उपलब्ध छ । यस्तै गरीयस पालिका भित्र विभिन्न किसिमका निजी स्वास्थ्य संस्थाहरुले सेवा प्रदान गर्दै आएका छन् । आ.व. २०७६।७७ मा DHIS-2मा प्रविष्ट गरिएको तथ्याङ्क अनुसार यस नगरपालिकामा ८६.९% बिरामीले बहिरंग सेवा लिएका छन् । यस नगरपालिका अर्न्तगतका स्वास्थ्य संस्थाहरुमा २८ जना स्वास्थ्यकर्मी द्वारा स्वास्थ्य सेवा प्रदान गरिदै आइएको छ । स्वास्थ्यकर्मी र जनसंख्याको अनुपात हेर्दा १८२४ जनसंख्यालाई १ जना प्यारामेडिक्स तथा ५०३ जनसंख्यालाई १ जना महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविका हुन आउँछ । त्यस्तै गरी सिकलसेल एनिमियाका बिरामीहरु पनि रहेको यस पालिकामा बालविवाह, किशोरावस्थामा विवाह गर्ने तथा कम उमेरमा गर्भवति हुनेहरुपनि रहेका छन् ।

केही महत्वपूर्ण स्वास्थ्य सूचकहरुलाई राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक सूचकसँग तुलना गरी देहाय बमोजिम प्रस्तुत गरिएको छ ।

सि.नं	सूचकहरु	राष्ट्रिय तथ्याङ्क NDHS 2016	प्रादेशिक तथ्याङ्क NDHS 2016	मधुवन नगरपालिकाको तथ्याङ्क DHIS-2			विकास लक्ष्य २०३०	कैफियत
				२०७४/७५	२०७५/७६	२०७६/७७		
१	प्रथम पटक गर्भजाँच गराउने महिलाको प्रतिशत (कुनैपनि बेला)			७९.९	६८.९	६९.३		
२	सिफारिस गरिए अनुसार ४ पटक गर्भजाँच गराउने महिलाको प्रतिशत	५८.८	६७.३	५७	६३	५७.९	९०	
३	सुत्केरी पश्चात ३ पटक जाँच गराउने महिलाको प्रतिशत	५७.३		३८.७	३८.७	३५.३	९०	
४	परिवार नियोजनका आधुनिक साधनहरुको प्रयोग गरिरहेका १५ देखि ४९ वर्षका विवाहित महिलाहरुको प्रतिशत	४३	४८	१३.२	१३.६	१४.३	६०	
५	संस्थागत प्रसूतीको प्रतिशत	५७.४	५९.४	३८.९	३८.१	३८.९	९०	
६	सवै आधारभूत खोप पाएका बच्चाहरुको प्रतिशत (पूर्ण खोप)	७८	७५	७८.९	७९.७	७२.३		
७	२ वर्ष मुनिका कुपोषित बालबालिकाहरुको संख्या			५४	६३	७२		
८	दक्ष स्वास्थ्यकर्मीबाट सुत्केरी सेवा पाउने			४४.३	३६.६	३९.७		

सि.नं	सूचकहरू	राष्ट्रिय तथ्याङ्क NDHS 2016	प्रादेशिक तथ्याङ्क NDHS 2016	मधुवन नगरपालिकाको तथ्याङ्क DHIS-2			विकास लक्ष्य २०३०	कैफियत
				२०७४/७५	२०७५/७६	२०७६/७७		
	महिलाको प्रतिशत							
९	१५-१९ वर्ष उमेरका किशोरीमध्ये बच्चा जन्माइसकेका वा पहिलोपटक गर्भवती भइसकेकाको संख्या			२६३	२९८	१६७		

भौगोलिक, सामाजिक, साँस्कृतिक तथा आर्थिक विविधता युक्त यस नगरपालिकामा सिकलसेल एनेमिया, थालासेमिया जस्ता विशेष प्रकृतिका रोगहरूका साथै क्षयरोग, कुष्ठरोगसंक्रमितहरूको संख्या पनि देखिन्छ। पछिल्लो समयमा आरामदायी जीवन शैली, मदिरा तथा सुतीजन्य पदार्थको सेवन, किटनाशक विषादीको प्रयोग लगायतका कारणले मुटु तथा श्वासप्रश्वास सम्बन्धी रोगहरू, क्यान्सर, मधुमेह जस्ता दीर्घ रोगहरूको प्रकोप बढ्दो छ। नगरपालिका मातहतमा रहेका विभिन्न स्वास्थ्य संस्थाहरूमा मापदण्ड अनुरूपको भौतिक पूर्वाधार, दक्ष जनशक्ति, औजार तथा उपकरण र औषधि तथा अन्य सामग्रीहरूको आपूर्ति हुन आवश्यक छ।

एकिकृत स्वास्थ्य सूचना प्रणालीको व्यवस्थापन गरीसोको आधारमा कार्यक्रम तर्जुमा गर्नु आवश्यक रहेको छ भने निजी तहबाट सन्चालित स्वास्थ्य संस्थाहरूको नियमन गर्नुका साथै सार्वजनिक निजी साभेदारीको अवधारणा अनुरूप आधारभूत स्वास्थ्य सेवाको पहुँचमा वृद्धि गर्न सम्बन्धित सरोकारवालाहरूसँग हातेमालो गर्नु जरुरी छ।

उल्लेखित सूचकहरूमा समग्रमा नेपालले उल्लेखनीय सफलता हाँसिल गरिसकेको र स्वास्थ्य क्षेत्रमा मुलुक सकारात्मक बाटोमा अग्रसर भइरहेको देखिए तापनि राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक तथ्याङ्कको अनुपातमा नगरपालिकाको गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवाको पहुँच र उपभोगमा वृद्धि गरी जनअपेक्षा अनुसार स्वास्थ्य सेवा प्रवाहका लागि थप कार्य गर्न जरुरी रहेको छ।

३. नगरपालिकामा विद्यमान स्वास्थ्य समस्या, चुनौतीर अवसरहरू

३.१ समस्याहरू

- नगरपालिकाभित्र गुणस्तरीय आधारभूतस्वास्थ्य सेवामा पहुँच पुग्न सकेको छैन।
- निजी क्षेत्रको सूचना एकिकृत गर्न नसक्नु, खरिद तथा आपूर्तिव्यवस्थापनका लागि प्रक्षेपण, परिमाण निर्धारण, खरिद, गुणस्तर सुनिश्चितता आदिको लागि प्रयाप्त सूचना नहुनु, भण्डारण तथा वितरणको उपयुक्त व्यवस्था नहुनु, अत्यावश्यक तथा निःशुल्क औषधिको अविच्छिन्न उपलब्धता र सहज पहुँचका लागि प्रयाप्त बजेट र लगानी नपुग्नु जस्ता समस्याहरू विद्यमान छन्।
- मौजुदा स्वास्थ्य संस्थाहरूको भौतिक अवस्था कमजोर भएको, समयानुकुल सुधार गर्न नसकिएको र न्यूनतम पूर्वाधार सहितको रोगनिदान सेवा समेत उपलब्ध हुन सकेको छैन।
- प्राकृतिक प्रकोप र महामारीका बखत समयमै पर्याप्त औषधि उपकरण पुर्याउन र दुरदराजमा बसोबास गर्ने नागरिकलाई समुचित मुल्यमा औषधी उपलब्ध गराउन र यसको नियमन गर्नु पनि चुनौतिपूर्ण छ।

- नगरपालिकामा नसर्ने खालका रोगहरु जस्तै क्यान्सर, मुटु, मृगौला, मधुमेह, कलेजो, फोक्सोको रोग, दाँतको रोग, मानसिक रोगहरुको रोकथाम गर्नु जरुरी भएको छ ।
- नगरपालिका भित्र रहेका पिछडिएका, गरीब, असहाय, अति दुरदराजका नागरिकहरुका लागि स्वास्थ्य उपचार महंगो पर्न गएको छ । अझ गम्भीर प्रकृतिका रोग लागेमा उपचार महंगो भई परिवार नै आर्थिक जोखिममा परि गरीबीमा जाने वा उपचार सेवा प्राप्त गर्न नसकि घरेमा बसी मृत्युवरण गर्नु परेको अवस्था पनि विद्यमान छ ।
- नगरपालिकाका नागरिकहरुमा गरीबी, अशिक्षा, चेतनाको अभावका कारण कुपोषण, स्वच्छ खानेपानी र सरसफाइको समस्या रहेको छ । जसका कारण बेलाबखत भाडापखाला, हैजा, ज्वरो जस्तो महामारी फैलने गरेको छ ।
- भौगोलिक विकटता, चेतनाको कमि, अशिक्षा, उपयुक्त स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध हुन नसक्नु र समयमा सेवा प्राप्त गर्नजान समेत कठिन भएकै कारण नवजात शिशु, बाल स्वास्थ्य तथा मातृस्वास्थ्य जस्ता सेवामा पनि अपेक्षित लक्ष्य हासिल हुनसकेको छैन । स्वास्थ्य संस्थामासुत्केरी हुनेको संख्या सन्तोषजनक देखिए पनि किशोरावस्थामै बच्चा जन्माउने तथा नवजातशिशु मृत्युको संख्या वढि रहेको छ ।
- मधुवननगरपालिकाका जडिबुटी एवं आयुर्वेदिक उपचार पद्धतीकोसदुपयोग पनि हुन सकेको छैन ।
- जेष्ठ नागरिक तथा अपाङ्गता भएका ब्यक्तिहरुको स्वास्थ्य उपचार, किशोर किशोरीहरुको यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य, विद्यालय जाने उमेरका बालबालिकाको स्वास्थ्य प्रवर्द्धनका लागि उचित स्वास्थ्य सेवाको व्यवस्था हुन सकेको छैन ।
- स्वास्थ्य क्षेत्रमा भएको लगानीको समुचित सदुपयोग भएको, नागरिकले पाएको स्वास्थ्य सेवा र ऐन नियमका कार्यान्वयनको सम्बन्धमा नियमित र प्रभावकारी अनुगमन हुन सकेको छैन ।
- नागरिकलाई उचित मुल्यमा औषधी उपलब्ध गराउनु र यसको नियमन गर्नु पनि चुनौतिपूर्ण छ ।
- नेपालको संबिधानले प्रदान गरेको निःशुल्क आधारभूत स्वास्थ्य सम्बन्धि अधिकारको समुचित व्यवस्था मिलाउन र आकस्मिक स्वास्थ्य सेवाको विस्तार र बिकास गरि पहुँच बृद्धि गर्ने कार्य मधुवननगरपालिका परिवेशमा चुनौतिपूर्ण रहेको छ ।
- मधुवननगरपालिका भित्र आवश्यकता अनुसार ठाउँमा र नागरिकको हित हुने गरी स्वास्थ्य क्षेत्रमा निजी क्षेत्रको सहभागीता बढ्न सकेको छैन । गैह्र सरकारी क्षेत्रको लगानीलाई पारदर्शि, प्रभावकारी एवं थप व्यवस्थित गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ ।
- स्वास्थ्य कर्मीहरुको वृति विकासका साथै उत्प्रेरणा र प्रवृतीमा कमी, प्रमाणमा आधारित योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्न आवश्यक गुणस्तरीय एवं एकिकृत सूचनाको संकलन, प्रशोधन, प्रतिवेदन, विश्लेषण तथा प्रयोग हुन सकिरहेको छैन ।
- स्थानीय तहहरुमा स्वास्थ्यको अपर्याप्त संस्थागत क्षमता, सुशासनका व्यवहारहरु जस्तै वडापत्र, सामाजिक परिक्षण आदि प्रभावकारी रुपमा पालना नगरीनु, जनप्रतिनिधि र स्वास्थ्यकर्मी विचको बुझाईमा भिन्नता र अस्पष्टता रहनु तथा निजी क्षेत्रलाई नियमनको दायरामा ल्याउन नसक्नु जस्ता समस्याहरु विद्यमान रहेका छन् ।
- सिकलसेल तथा थालेसिमिया रोग अनुसन्धान, निदान, उपचार, रोकथाम तथा व्यवस्थापनका लागि नगर नगरपालिकाले प्रभावकारी कदम उठाउन सकिरहेको छैन ।
- वातावरणीय प्रतिकुलतालेमानवीय स्वास्थ्यमा पार्ने समस्याहरुको उचित ब्यावस्थापन गर्न तथा सडक दुर्घटना, बाढी, नदी कटान, बन्यजन्तुको आक्रमण, व्यवसायजन्य स्वास्थ्य, मानसिक स्वास्थ्य लगायत अन्य क्षेत्रमा देखिएका समस्याहरुको उचित व्यवस्थापन गर्न सकिएको छैन ।
- वैकल्पिक चिकित्साका साथै स्वास्थ्य प्रवर्द्धनका कार्यक्रमहरुमा आशातित प्रतिफल प्राप्त गर्न सकिएको छैन ।

३.२. चुनौतीहरू

- परिवर्तित सन्दर्भमा विभिन्न विषयगत, तहगत तथा अन्य प्रशासनिक निकायहरू विचको प्रभावकारी समन्वय, स्वास्थ्यमा गर्नुपर्ने लगानीको समान वुभाइ, व्यवहारमा संघीय प्रणाली अनुसार परिवर्तन गर्नु गराउनु यस पालिकाको स्वास्थ्य क्षेत्रका प्रमुख चुनौतीहरू हुन् ।
- भौगोलिक विकटता, शैक्षिक तथा चेतनाको स्तर न्यून रहनु सडक विजुली, टेलिफोन, शुद्ध तथा पर्याप्त खानेपानीको व्यवस्था कम भएकाले समुचित व्यवस्था गर्न चुनौतिपूर्ण छ ।
- परम्परागत धामी, भाक्रिको अभ्यास आधुनिक चिकित्सा पद्धतीमा परम्परागत सोचका नागरिकहरूलाई विश्वास गराउन चुनौति छ।
- दुर्गम क्षेत्रमा नागरिकलाई उचित मुल्यमा औषधी उपलब्ध गराउनु र यसको नियमन गर्नु पनि चुनौतिपूर्ण छ
- निःशुल्क आधारभूत स्वास्थ्य सम्बन्धि अधिकारको समुचित व्यवस्था मिलाउन र आकस्मिक स्वास्थ्य सेवाको विस्तार र विकास गरि पहुँच बृद्धि गर्ने कार्य नगरपालिका परिवेशमा चुनौतिपूर्ण रहेको छ ।

३.३. अवसरहरू

- नगरपालिका भित्रका सामाजिक, साँस्कृतिक तथा भौगोलिक विशिष्टताका आधारमा नीति तथा योजना निर्माण गरी कार्यन्वयन गर्न सकिने ।
- नगरपालिका भित्र स्वास्थ्य सेवाको समानुपातिक वितरण, पहुँच र उपभोग बढाउन स्वास्थ्य क्षेत्रमा निजी तथा गैह्र सरकारी क्षेत्रसँगको साभेदारीलाईसदुपयोग गर्न सकिने ।
- संघियताको यस सन्दर्भमा स्थानीय स्तरबाटै स्रोत परिचालन र अनुगमन गर्न सकिने ।
- एकिकृत सूचना प्रणालीको स्थापना गरी सूचनाको सहि प्रयोग गर्न सकिनुका साथै स्वास्थ्य क्षेत्रमा आधुनिक प्रविधिको पहुँचमा बृद्धि गर्न सकिने ।
- संविधान प्रदत्त एकल तथा साभा अधिकारका सुचि विस्तृतिकरण भई स्पष्ट रुपमा स्थानिय स्वास्थ्य सेवाको जिम्मेवारी पालिकामा रहनु ।
- सर्वसाधारण नागरिकमा स्वास्थ्य सेवाको महत्वबारे जनचेतना बढ्दै गएको ।
- राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रियस्तरमा स्वास्थ्य सेवालार्ई गुणस्तर बनाउने कुराको प्रतिबद्धता ।

४. नगरपालिकास्वास्थ्य नीतिको औचित्य, निर्देशक सिद्धान्त, भावी सोच, ध्येय, लक्ष्य तथाउद्देश्यहरू

४.१. औचित्य

विगतका केही दशकमास्वास्थ्य क्षेत्रलेहाँसिल गरेका उपलब्धिहरूको रक्षा गरी सेवामा अविच्छिन्नता कायम राख्दै नगरपालिकाको प्राथमिकता अनुकूल हुने गरीस्वास्थ्य सेवालार्ई सुदृढीकरण गर्दै राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय प्रतिबद्धताहरूलाई सम्बोधन तथा दिगो विकासलक्ष्य हासिल गर्नका लागि विद्यमान स्वास्थ्य समस्या र चुनौतिहरूकोसम्बोधन गरी गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा नागरिकको संविधानप्रदत्त हक सुनिश्चित गर्न एवं संघीय संरचनाअनुरूप प्राप्त अधिकार क्षेत्र तथा दायित्वअनुरूप स्वास्थ्य सेवाको संरचना विकास तथा विस्तारका साथै गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा प्रवाहकालागि नगरलालिकाले स्वास्थ्य नीति लागु गर्नु अपरिहार्य छ ।

४.२. निर्देशक सिद्धान्त

माथि उल्लेखित समस्या, चुनौती तथा औचित्यका आधारमा नगरपालिकाले स्वास्थ्य नीति तयार गर्दा यसका केही निर्देशक सिद्धान्त प्रतिपादन गरी सोही आधारमा नीति तथा रणनीति तय गरिएका छन् । प्रस्तुत निर्देशक सिद्धान्तका आधारमाननगरपालिकाको स्वास्थ्य नीति, २०७८ को कार्यान्वयन गरिनेछ ।

पमौलिक अधिकारको रुपमा आधारभुत तथागुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवाको सर्वव्यापी पहुँच

२. अन्तर सरकारी तथा बहुक्षेत्रीय सहभागिता, समन्वय र सहकार्य मार्फत जनउत्तरदायी स्वास्थ्य सेवा
३. सामाजिक न्यायको आधारमा समतामूलक स्वास्थ्य सेवा
४. तथ्यमा आधारित योजना, पर्याप्त लगानी र कुशल व्यवस्थापन
५. सुशासन, जवाफदेहिता र पेशागत आचरण प्रति प्रतिबद्धता
६. मौलिक तथा पम्परागत पद्धतीको संरक्षण र प्रवर्धनका साथै औषधिजन्य जडिवुटीको खोज अनुसन्धान
७. स्वास्थ्य प्रवर्धन, संरक्षण, सुधार र पुर्नस्थापना
८. स्वास्थ्य सेवामा नवीनता तथा सृजनशीलता

४.३ भावी सोच (Vision)

मधुवननगरपालिकाका सबै नागरिकहरू शारीरिक, मानसिक, सामाजिक र भावनात्मक रूपमा स्वस्थ रही उत्पादनशील र गुणस्तरीय जीवन यापन गर्न सक्षम हुने ।

४.४ ध्येय (Mission)

उपलब्ध साधनस्रोतको अधिकतम प्रयोग गरी क्षेत्रगत सरोकारवाला, सम्बन्धित संघ तथा प्रदेश सरकार, स्वास्थ्य सेवा प्रदायक र सेवाग्राही बीच समन्वय तथा रणनीतिक सहकार्य गरी नागरिकहरूको स्वस्थ रहन पाउने मौलिक अधिकारको सुनिश्चित गर्ने ।

४.५ लक्ष्य (Goal)

नगरपालिकाका सबै नागरिकहरूलाई स्वास्थ्यको अधिकार सुनिश्चित गर्न गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा सबैको पहुँच बृद्धि गरी समतामूलक र न्यायसंगत एवं जवाफदेही स्वास्थ्य सेवा प्रणालीको माध्यमबाट स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध गराउने ।

४.६. उद्देश्यहरू (Objectives)

- नगरवासीलाई संबिधान प्रदत्त स्वास्थ्य सम्बन्धि अधिकारको उपभोग गर्न पाउने वातावरण सृजना गर्ने
- सबै वडाहरूमा आवश्यक सेवा तथा पूर्वाधार, औषधि , औजार तथा उपकरण, सूचना, प्रविधि र दक्ष स्वास्थ्यकर्मीहरू सहितको सक्षम, प्रभावकारी एवं जवाफदेही स्वास्थ्य सेवा प्रणाली मार्फत गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध गराउने ।
- स्वास्थ्य सेवा प्रवाहमा सरकारी नीजि, बहुपक्षीय सहकार्य, साभेदारी तथा प्रभावकारी जनसहभागिता प्रवर्धन गर्ने।
- प्रवर्द्धनात्मक, प्रतिकारात्मक, उपचारात्मक, पुर्नस्थापनात्मक सेवाको व्यवस्थापनमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको उपयोग प्रवर्द्धन र नियमन गर्ने ।
- स्वस्थ जीवन शैली प्रवर्द्धन, व्यवहार परिवर्तन र स्वास्थ्यमा प्रतिकूल असर पार्ने मानवीय तथा वातावरणीय कारक तत्वहरूलाई निरुत्साहित गर्न अनुकूल वातावरण सृजना गर्ने ।

५. नीतिहरू

मधुवननगरपालिकाको सामाजिक, भौगोलिक तथा स्वास्थ्य सेवा सम्बन्धी समस्या र चुनौतिलाई सम्बोधन गर्दै नगरवासीलाई गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्न नगरपालिकाले देहायका नीति अवलम्बन गरेको छ ।

५.१ सर्वब्यापी पहुँचको अवधारणा अनुसार नगरवासीलाई निःशुल्क आधारभूत तथा आकस्मिक स्वास्थ्य सेवा प्रवाहभएको सुनिश्चित गरिने छ ।

५.२ नगरपालिका भित्रविशेषज्ञ स्वास्थ्य सेवाको पहुँचलाई सहजीकरण गर्न न्यूनतम पूर्वाधार सहितको निदानात्मक सेवा विस्तार गरिनेछ।

- ५.३स्वास्थ्य क्षेत्रमा सुशासन कायम गर्दै स्वास्थ्य सेवा प्रवाहलाई गुणस्तरीय, जवाफदेही एवं परिणाममूखी बनाईनेछ ।
- ५.४न्यूनतम सेवा मापदण्ड तथा राष्ट्रिय चिकित्सा मापदण्ड अनुसारको स्वास्थ्य सेवा प्रवाहको लागि आवश्यक पूर्वाधार, औषधी, औषधीजन्य सामग्री, औजारतथा उपकरणहरूको यथोचित व्यवस्था गरिनेछ ।
- ५.५.नसर्ने रोग तथा मानसिक रोगको रोकथाम तथा व्यवस्थापन, सुर्तिजन्य बस्तुको प्रयोग, मादक पदार्थ सेवन, लागूपदार्थ दुर्व्यसनी लगायतका स्वास्थ्य समस्याहरूलाई निरुत्साहित गरी स्वस्थकर जीवनयापन गर्न प्रोत्साहन र प्रवर्द्धन गरिने छ ।
- ५.६.नगरपालिका भित्र स्वास्थ्य सेवा सर्वसुलभ र प्रभावकारी बनाउन स्वास्थ्य संस्थाहरू विस्तार गर्दै स्वास्थ्यजनशक्ति उत्पादन, दरबन्दी निर्धारण, जनशक्ति व्यवस्थापन, अनुसन्धान) स्वास्थ्य उपकरण र पुर्वाधारकोसमुचित व्यवस्था मिलाईनेछ ।
- ५.७सुरक्षितमातृत्व,बालस्वास्थ्य, खोप, परिवार नियोजन, किशोरावस्थालगायतकाप्रतिकारात्मक,प्रवर्द्धनात्मक,उपचारात्मक स्वास्थ्य सेवालार्ई जनताको सहज पहुँचमा पुऱ्याउने रणनीतिअबलम्बन गरिने छ ।
- ५.८नगरपालिका भित्र उपलब्ध जडीवुटीकोसदुपयोग गर्दै आयुर्वेद लगायतका अन्य वैकल्पिक चिकित्सकीयप्रणालीलाई व्यवस्थित गरिनेछ ।
- ५.९ स्थानीय आवश्यकता संबोधनका लागि तथ्य र प्रमाणमा आधारित योजना तर्जुमा तथा स्वास्थ्य सेवाको प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्न प्रचलित स्वास्थ्य सम्बन्धी सुचना प्रणालीलाई एकीकृत गरी सुदृढ र प्रविधिमैत्री बनाइनुका साथै स्वास्थ्य अनुसन्धानलाई प्रवर्द्धन गरिनेछ ।
- ५.१०नगरवासीको स्वास्थ्य बीमा सुनिश्चित गरि लक्षित वर्गको स्वास्थ्य सेवा सर्वसुलभ र सहज पहुँच हुने व्यवस्थागरिने छ ।
- ५.११स्वास्थ्य सेवालार्ई प्रभावकारी र गुणस्तरीय बनाउन स्थानीय आवश्यकताका आधारमा दक्ष जनशक्तिको व्यवस्थापन गरिनेछ ।
- ५.१२सरकारी तथा निजी क्षेत्रबाट संचालित स्वास्थ्य सेवामा गुणस्तरीयता सुचिशिचत गर्न प्रभावकारी समन्वय, सहकार्य, अनुगमन तथा नियमन गर्ने व्यवस्था गरिने छ ।
- ५.१३सरुवा रोग, संक्रामक रोगहरूको रोकथाम, नियन्त्रण र निवारण तथा आकस्मिक र आपत्कालिन अवस्था र महामारी नियन्त्रण जस्ता कार्यका लागि स्थानीय तहसँगको समन्वयमा विशेष योजना बनाइ स्वास्थ्य सेवा परिचालन गरिने छ ।
- ५.१४वातावरणबाट स्वास्थ्यमा पर्ने प्रतिकूल असरहरू न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन गरिनुका साथै पेशागतस्वास्थ्य सुरक्षा, सरसफाई र स्वच्छतालाई प्रोत्सहान, प्रवर्द्धन र व्यवस्थापन गरी नगरपालिकावासीको स्वच्छ वातावरणमा बाँच्न पाउने अधिकार सुनिश्चित गरिनेछ ।
- ५.१५स्वास्थ्य क्षेत्रमा दिगो विकासका लागि स्वास्थ्य सेवाको सुनिश्चितता, वित्तिय सुरक्षा प्रदान गर्न र सामाजिक सुरक्षा योजनालाई सुदृढ गर्न नगरपालिकाबाट स्वास्थ्य क्षेत्रमा लगानी बढाउदै लैजाने र आवश्यकता अनुसार निजि तथा गैरसरकारी क्षेत्र संग साभेदारी गरिनेछ ।
- ५.१६नगरवासीहरूको पोषण अवस्था सुधार गर्न गुणस्तरीय,स्वास्थ्यबर्द्धक, पौष्टिकर स्थानिय स्तरमा उत्पादन हुने (रैथाने) खाद्य पदार्थ उत्पादन, प्रयोग र पहुँचलाई बृद्धि गरिने छ ।
- ५.१७विभिन्न सरुवा रोग, किटजन्य रोग, पशुपन्छीजन्य रोग एवं सिकल सेल एनेमिया, थालासेमिया, जस्तानिश्चित स्थान र समुदायमा विद्यमान रोगहरूको रोकथाम, नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन प्रभावकारी रुपमा गरिने छ ।
- ५.१८आकष्मिक सेवा तथा प्रेषण सेवालार्ई चुप्त दुरुप्त बनाउन आवश्यक कदम चालिनेछ ।

६. नीति अर्न्तगत रणनीतिहरु

नीति : १ सर्वब्यापी पहुँचको अवधारणा अनुसार नगरवासीलाई निःशुल्क आधारभूत तथा आकस्मिक स्वास्थ्य सेवा प्रवाह भएको सुनिश्चित गरिने छ ।

१.१ यसनगरपालिकाकासम्पूर्ण स्वास्थ्य संस्थाहरुबाट निःशुल्क आधारभूत स्वास्थ्य सेवाहरुप्रभावकारी रुपमा उपलब्ध गराईनेछन ।

१.२ भुगोल र जनघनत्वका आधारमा आधारभूत तथा आकस्मिक स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्न हाल सञ्चालनमा रहेका स्वास्थ्य संस्थाहरु आवश्यकता अनुसार समायोजन, स्थानान्तरण तथा थप स्वास्थ्य संस्थाहरु स्थापना तथा विस्तार गरिनेछ ।

१.३ स्वास्थ्य संस्थाहरुलाई बाल, किशोर-किशोरी, अपांग तथा जेष्ठ नागरिक मैत्री संस्थाको रुपमा विकासगरिने छ।

१.४ समुदाय तथा विद्यालयहरुमा आधारभूत स्वास्थ्य सेवालाई थप प्रभावकारी बनाउन नर्स तथा स्वास्थ्य स्वयंसेवक, स्वास्थ्य आमा समूह, जस्ता मानव संसाधनको व्यवस्था साथै घुम्ती स्वास्थ्य शिविर र गाउँघर क्लिनिक जस्ता कार्यक्रमलाई अझ प्रभावकारी बनाईनेछ ।

१.५ संघ तथा प्रदेश सँग समन्वय गरी आकस्मिक स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्न आवश्यक औषधी उपकरणहरुको व्यवस्थापन गरिनेछ ।

१.६ तोकिए बमोजिमका आकस्मिक स्वास्थ्य सेवा सबै तहका स्वास्थ्य संस्थाहरुबाट नियमित प्रवाह हुने व्यवस्था मिलाईनेछ । नगरपालिकाको तोकिएका स्वास्थ्य संस्था तथा प्रसूती केन्द्रबाट २४ घण्टा आकस्मिक सेवा प्रवाह हुनेछ ।

१.७ नगरपालिका र स्थानीय स्वास्थ्य संस्थाको सहकार्यमा निःशुल्क स्वास्थ्य कार्यक्रम, आधारभूत स्वास्थ्य सेवा, स्वास्थ्य बीमा एवं सामाजिक स्वास्थ्य सुरक्षाका सेवाहरुलाई कार्ययोजनाबनाई सामन्जस्यपूर्ण ढंगले संचालन गरिनेछ ।

नीति २ नगरपालिका भित्र विशेषज्ञ स्वास्थ्य सेवाको पहुँचलाई सहजीकरण गर्न न्यूनतम पूर्वाधार सहितको निदानात्मक सेवा विस्तार गरिने छ ।

२.१ संघीय तथा लुम्बिनी प्रदेश सरकारसंग समन्वय गरी नगरपालिकामा १५ शैयाको अस्पताल स्थापना गरिनेछ ।

२.२ नगरपालिका भित्रका साबिकका स्वास्थ्य संस्थाहरुको स्तरोन्ती गरी विशेषज्ञ सेवा विस्तार गरि निदान तथा उपचार पद्धती सुदृढ गरिने छ ।

२.३ नगरपालिकाका वडाहरूसंग समन्वय गरी हरेक वडा तथा स्वास्थ्य सेवाको पहुँच पुग्न नसकेका नागरिकलाई लक्षित गरि सामुदायीक स्वास्थ्य इकाइ, प्रसूती केन्द्र तथा सामुदायिक नर्स मार्फत टोल बस्तीमा स्वास्थ्य सेवा प्रवाह गरिनेछ ।

२.४ नाक, कान, घाटी, दन्त, मानसिक र आँखा चिकित्सालाई विस्तार गरी उपचार गर्ने व्यवस्था मिलाईनेछ । यसनगरपालिकाका दुर्गम ग्रामीण भेगमा समय समयमा विशेषज्ञ स्वास्थ्य शिविरहरु नियमित रुपमा संचालन गरिनेछ ।

नीति ३.स्वास्थ्य क्षेत्रमा सुशासन कायम गर्दै स्वास्थ्य सेवा प्रवाहलाई गुणस्तरीय, जवाफदेही एवं परिणाममूखी बनाईनेछ।

- ३.१ स्वास्थ्य पूर्वाधार निर्माण, आपूर्ती व्यवस्था लगायत समग्र स्वास्थ्य प्रणालीलाई सबलिकृत गर्न संघ तथा प्रदेश संग समानञ्जस्यता हुने गरि स्वास्थ्य क्षेत्र सुशासन तथा आन्तरिक नियन्त्रण निर्देशिका तयार गरी लागू गरीने छ ।
- ३.२ सामाजिक परिक्षण, नागरीक बडापत्र, सार्वजनिक सुनुवाईका साथै स्वास्थ्य सेवा प्रवाह र सेवाकोगुणस्तरमासेवाग्राहीहरुको गुनासो तथा पृष्ठपोषण संकलन गरि सम्बोधन गर्ने प्रणालीको विकास गरीनेछ ।
- ३.३पालिका स्तरिय स्वास्थ्य समिति,स्वास्थ्य संस्था संचालन तथा व्यवस्थापन समिति तथा माताहतका स्वास्थ्य उपसमिति,टोली वा समुहका सदस्यहरुको क्षमता अभिवृद्धि गरि सशक्त एवं जिम्बेवार बनाइ सेवा सुदृढ गरिनेछ ।
- ३.४ गैरसरकारी संघ संस्था, दातृ निकायहरु तथा नीजि क्षेत्रलाई परिणाममूखी कार्य गर्नको लागिनगरपालिकाको मुलधारमा ल्याई आवश्यक समन्वय,सहजीकरण तथा अनुगमन गरीने छ ।
- ३.५ नगरपालिकाको स्वास्थ्य क्षेत्रमा सुशासन कायम राख्न आवश्यक पहल गरिनेछ ।

नीति ४. न्यूनतम सेवा मापदण्ड (Minimum service standard)तथा राष्ट्रिय चिकित्सा मापदण्ड (National Medical standard) अनुसारको स्वास्थ्य सेवा प्रवाहको लागि आवश्यक पूर्वाधार, औषधी, औषधीजन्य सामग्री, औजार तथा उपकरणहरुको यथोचित व्यवस्था गरिनेछ ।

- ४.१ नगरपालिका भित्रका स्वास्थ्य संस्थाहरुको आवश्यकता र मापदण्ड अनुसार भौतिक पूर्वाधारहरुको स्थापना तथा विकास गरीनेछ ।
- ४.२नगरपालिका अर्न्तगतका स्वास्थ्य संस्थालाई आवश्यक पर्ने औषधि उपकरणको सूची तयार गरी खरिदआपूर्ती, भण्डारण, बितरण, नियमित मर्मत सम्भार र व्यवस्थापन कार्यलाई सुदृढ गरिनेछ ।
- ४.३संघ तथा प्रदेशको सहकार्यमा स्वास्थ्य संस्थाबाट निःशुल्क वितरण हुने तोकिएका औषधीहरु, खोप तथा जनस्वास्थ्य कार्यक्रमका औषधि तथा औषधि जन्य सामग्रीहरु नगरपालिकाको आवश्यकता अनुसार थप गरी सहज रुपमा उपलब्ध गराईनेछ ।
- ४.४ नगरपालिका भित्रका सबै स्वास्थ्य संस्थाहरुमा न्यूनतम सेवा तथा चिकित्सा मापदण्ड अनुसारको स्वास्थ्य सेवा प्रवाहको सुनिश्चित गरीनेछ ।

नीति ५नसर्ने रोग तथा मानसीक रोगको रोकथाम तथा व्यवस्थापन, सुर्तिजन्य बस्तुको प्रयोग, मादक पदार्थ सेवन,लागूपदार्थ दुर्व्यसनी लगायतका स्वास्थ्य समस्याहरुलाई निरुत्साहित गरी स्वस्थकर जीवनयापन गर्न प्रोत्साहन र प्रवर्द्धन गरिने छ ।

- ५.१स्वास्थ्य प्रवर्द्धनको लागि स्वस्थ आहार विहार, योग तथा ध्यान विधि प्रवर्द्धन गर्न सामुदायिक योग केन्द्र, व्यायामशाला, स्वस्थ हरित पार्क, पुनर्स्थापना केन्द्र लगायतका सेवा केन्द्रहरु स्थापना गरीनेछ ।
- ५.३ मानसिक स्वास्थ्य समस्या रोकथाम र व्यवस्थापनका प्राथमिक मानसिक स्वास्थ्य सेवालार्ई सबैआधारभूत तहका स्वास्थ्य संस्थाबाट प्रवाह गर्नका लागि आधुनिक तथा आयूर्वेद चिकित्सा पद्धतीबाट, मनोसामाजिक परामर्श तथा उपचार सेवा विस्तार गरीनेछ ।
- ५.४मुटुरोग, मधुमेह, मृगौला रोग, दिर्घ श्वासप्रश्वास सम्बन्धि रोग, मष्तिस्क पक्षघात, क्यान्सर जस्ता दीर्घरोगहरुको रोकथाम र व्यवस्थापन लागि Package of Essesntial Non-Communicable (PEN) Disease Interventions लाई विस्तार गर्दै स्वास्थ्य सामाजिक सुरक्षा योजनाहरु मार्फत विपन्न र असहायलाई आर्थिक सहूलियत प्रदान गरीने छ ।

५.५लागू पदार्थको नियन्त्रण, मदिरा तथा सुर्तिजन्य पदार्थको विक्री वितरण तथा प्रयोगलाई बहुक्षेत्रीय सहकार्यमा नियमन गर्न समन्वय गरीनेछ ।

नीति ६नगरपालिका भित्र स्वास्थ्य सेवा सर्वसुलभ र प्रभावकारी बनाउन स्वास्थ्य संस्थाहरु बिस्तार गर्दै (स्वास्थ्य जनशक्ति उत्पादन, दरबन्दी निर्धारण, जनशक्ति व्यवस्थापन, अनुसन्धान) स्वास्थ्य उपकरण र पुर्वाधारकोसमुचित व्यवस्था मिलाईनेछ ।

६.१नगरपालिकाभित्रका सम्पूर्ण स्वास्थ्य संस्थाहरुमा खानेपानी, सरसफाई, बिजुली (वैकल्पिक व्यवस्थासहित),इन्टरनेट सेवा, मापदण्ड अनुसार फोहोरमैला विसर्जनसेवाको व्यवस्था गरिने छ ।

६.२ आधारभूत स्वास्थ्य सेवामा जनताको सहज पहुँच बढाउन आवश्यकता अनुरूप सामुदायिक स्वास्थ्य ईकाई, प्रसूती केन्द्र,आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द्रहरु स्थापना गर्ने, औचित्यपूर्ण स्थानान्तरण गर्ने र तिनीहरुमा सेवाको बिस्तार गर्ने व्यवस्था मिलाईने छ । साथै प्रत्येक स्वास्थ्य संस्थाको भौतिक पुर्वाधार, उपकरण, कर्मचारी आवासको राष्ट्रिय मापदण्ड अनुसार क्रमागत रुपमा व्यवस्था गरिने छ ।

६.३नगरपालिकामा मेडिकल स्टोर, कोल्डचेन रुम, बायोमेडिकल इन्जिनियरीड प्रयोगशाला, क्षयरोगMDRहोस्टेल लाई क्रमशः स्थापना गरि ब्यवस्थित रुपमा संचालन गरिनेछ ।

६.४ प्रभावकारी स्वास्थ्य सेवा प्रवर्धनका लागि नमुना गाउँ, नमुना वडा, नमुना स्वास्थ्य संस्था, नमुनाअस्पताल, नमुना स्वास्थ्यकर्मी अभियान शुरुगरि क्रमागत रुपमा बिस्तार गरिने छ ।

६.५नया संरचना अनुरूपको आपूर्ति व्यवस्थापन प्रणाली विकास गरि विशेष गरि निःशुल्क औषधी, खोप तथा खोप जन्य सामाग्री, परिवार नियोजनका साधनहरु, रेबिज भ्याक्सिन, सर्प दंश भेनम, एच.आइ.भी, क्षयकुष्ठ आदि रोगहरुको औषधीको प्रभावकारी सप्लाई चेन व्यवस्थापन गरिनेछ ।

नीति ७सुरक्षित मातृत्व, बाल स्वास्थ्य, खोप, परिवार नियोजन, किशोरावस्था लगायतका प्रतिकारात्मक, प्रबर्द्धनात्मक, उपचारात्मक स्वास्थ्य सेवालाई जनताको सहज पहुँचमा पुऱ्याउने रणनीति अबलम्बन गरिने छ ।

७.१नवजात शिशु तथा बालरोगको एकीकृत व्यवस्थापनलाई थप सुदृढ गर्दै यसको प्रभावकारी कार्यान्वयन गरिनेछ ।

७.२राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक लक्ष अनुसार यस नगरपालिकाका हरेक वडाहरुमा हाल संचालित सुरक्षित मातृत्व, बाल स्वास्थ्य, पोषण संग सम्बन्धीत कार्यक्रमलाई वडा संग समन्वय गरी प्रभावकारी रुपले संचालन गर्ने व्यवस्था मिलाइने छ ।

७.३ आधारभूत तथा आकस्मिक प्रसूती सेवालाई सुदृढ गर्दै नगरपालिकातहको प्राथमिक अस्पतालमा नवजातशिशु सेवा बिस्तार गरीनेछ ।

७.४विभिन्न वर्ग, जाती धर्म तथा क्षेत्रमा महिलाको सुरक्षित मातृत्व तथा प्रजनन स्वास्थ्यको अवस्था विश्लेषण गरी आवश्यकता अनुसार परिवार योजना कार्यक्रम बनाई लागू गरीनेछ ।

७.५सुरक्षित गर्भपतन सेवालाई थप व्यवस्थित गर्दै गुणस्तरीय र प्रभावकारी बनाईने छ । लैंगिक पहिचानको आधारमा गरीने गर्भपतनलाई पूर्णरुपमा निरुत्साहित गरीनेछ ।

७.६गुणस्तरीय यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य सेवामा पहुँच अभिवृद्धि गर्न स्वास्थ्य संस्थाहरुमामापदण्डअनुसारको सुरक्षित मातृत्व तथा प्रजनन स्वास्थ्य सेवाको सुनिश्चित गरीनेछ ।

७.७नगरपालिकाका सबै स्वास्थ्य संस्थालाई किशोर किशोरी मैत्री बनाई सेवा प्रदान गर्न सक्षम बनाइने छ

७.८स्वस्थ विद्यालय बातावरण, विद्यालय पोषण (दिवा खाजा) डिबर्मिड,स्क्रिनिङ् तथा स्वास्थ्य परीक्षणसेवा,किशोर

किशोरी सेवा जस्ता विद्यालय स्वास्थ्य शिक्षा कार्यक्रम संचालन गरिनेछ र यी कार्यक्रमलाई प्रभावकारी

बनाउनका लागि स्कूल नर्स कार्यक्रम लागू गरिनेछ ।

७.९मातृमृत्यु दर, नवजात शिशु मृत्युदर र बालमृत्युदर जस्ता महत्वपूर्ण सुचकाङ्कहरूमा आधारित लक्षहरू तय गरिआवधिक कार्ययोजनाहरू तयार गरि लागू गरिनेछ ।

७.१०सामुदायीक स्वास्थ्य इकाइ तथा आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्रहरूबाट प्रवाह हुने सेवालार्ई बृद्धि गरी सरसफार्ई प्रबर्द्धन, स्वस्थ व्यवहार प्रबर्द्धन, तथा स्वास्थ्य प्रदर्शनीको रूपमा विस्तार गरिनेछ ।

७.११प्रसुती केन्द्रहरूलाई रणनीतिक स्थानमा संचालनका लागि मानव श्रोत तथा भौतिक साधन सम्पन्न गराइनेछ । प्रसुती केन्द्रहरूमा आमाघर तथा स्तर अनुसार नवजात शिशु कर्नर को सुविधा उपलब्ध गराइनेछ ।

७.१२नवजातशिशु तथा बाल रोगको एकिकृत व्यवस्थापनलाई सुदृढ गर्दै प्रभावकारी कार्यान्वयन गरिनेछ,

नीति ८ नगरपालिका भित्र उपलब्ध जडिवुटीको सदुपयोग गर्दै आयुर्वेद लगायतका अन्य वैकल्पिक चिकित्सकीय प्रणालीलाई व्यवस्थित गरिनेछ ।

८.१ आधारभूत आयुर्वेद एंव वैकल्पिकचिकित्सा सेवा निःशुल्क रूपमा प्रदान गर्न प्रदेश तथा संघ संगको समन्वयमा आवश्यक संस्थागत संरचनाको व्यवस्था गरीने छ ।

८.२ राष्ट्रिय स्वास्थ्य कार्यक्रम संग एकिकृत गर्दै आयुर्वेद एंव वैकल्पिक चिकित्सा पद्धतीबाट सेवा प्रदान गरीनेछ ।

८.३ प्रचलित तथा परम्परागत चिकित्सा सेवाहरूलाई निश्चित मापदण्डका आधारमा सूचीकृत, व्यवस्थित तथा नियमन गरिनेछ ।

८.४वैकल्पिक चिकित्सा सेवाहरूलाई स्वास्थ्य सेवाको मूलधारमा ल्याउन मापदण्ड निर्धारण गरी सञ्चालन, व्यवस्थापन तथा विस्तार गरिनेछ ।

८.५ नगरपालिकामा आयुर्वेद तथा वैकल्पिक चिकित्सा पद्धतीलाई विस्तार गर्ने रणनीति अवलम्बन गरिनेछ ।
८.६नगरपालिकामा उपलब्ध हुने जडिवुटीहरूलाई विशेष योजना बनाई उत्पादनमा बृद्धि गर्दै व्यवसायिक गर्दै लगिनेछ । अनाधिकृत रूपमा जडिवुटीको बेचबिखन पूर्ण रूपमा निस्तेज गर्दै, नगरपालिकाको पहलमा विक्रि बितरणको व्यवस्था मिलाईनेछ ।

नीति ९ स्थानीय आवश्यकता संबोधनका लागि तथ्य र प्रमाणमा आधारित योजना तर्जुमा तथा स्वास्थ्य सेवाको प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्न प्रचलित स्वास्थ्य सम्बन्धी सुचना प्रणालीलाई एकीकृत गरी सुदृढ र प्रविधिमैत्री बनाइनुका साथै स्वास्थ्य अनुसन्धानलाई प्रबर्द्धन गरिनेछ ।

९.१प्रत्येक स्वास्थ्य संस्थाहरू, निजी तथा गैरसरकारी स्वास्थ्य संस्थाहरूमा विद्युतीय/अनलाइन अभिलेख तथा प्रतिवेदन गर्ने व्यवस्था सुनिश्चित गरीनेछ ।

९.२ नगरपालिकामा विद्युतीय अभिलेख तथा प्रतिवेदन प्रणालीलाई संस्थागत गरी सूचना विश्लेषणकानिश्कर्षहरूलाई प्राथमिकताका साथ स्वास्थ्य क्षेत्रको निर्णय प्रक्रियामा प्रयोगमा ल्याउने संस्कारको विकास गरीने छ ।

९.३ तथ्याकंको गुणस्तरीयता, विश्वसनियता कायम राख्न अनुगमन, मूल्याकन तथा पृष्ठपोषणको प्रणालीलाई सवलिकृत गरीनेछ ।

९.४ संघ तथा प्रदेशको सहकार्यमा स्वास्थ्य क्षेत्रमा उपलब्ध मानव स्रोत व्यवस्थापन, तालिम व्यवस्थापन, आपूर्ति व्यवस्थापन लगायत सम्पूर्ण सूचना तथा तथ्याङ्कलाई एकिकृत विद्युतीय सूचना प्रणालीको विकास गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।

९.५ स्वास्थ्य क्षेत्रको अध्ययन तथा अनुसन्धानात्मक कार्यलाई व्यवस्थित गर्न नगरपालिकाको प्राथमिकताका क्षेत्रहरू पहिचान गरी सोको अनुसन्धानात्मक कार्यका लागि स्रोतको व्यवस्थापन गर्ने, तथा अध्ययन तथा अनुसन्धान र अनुगमनका निश्कर्षहरूलाई प्राथमिकताका साथ योजना माफर्त कार्यान्वयन गरिनेछ ।

नीति १० नगरबासीको स्वास्थ्य बीमा सुनिश्चित गरी लक्षित वर्गको स्वास्थ्य सेवा सर्वसुलभ र सहज पहुँच हुने व्यवस्था गरिने छ ।

१०.१ स्वास्थ्य बीमाको दायरा बढाइसंघीय तथा प्रादेशिक सरकारसँगको समन्वयमा नगरपालिकाको स्वास्थ्य विमा कार्यक्रमलाई थप प्रभावकारी बनाउदै लगिनेछ ।

१०.२ अति गरीब, विपन्न तथा लोप उन्मुख समुदायहरूलाई तोकिएको मापदण्ड अनुसार निःशुल्कस्वास्थ्य विमाको व्यवस्था गरिनेछ ।

१०.३ नगरपालिका भित्रका स्वास्थ्य संस्थाहरूबाट प्रवाह गरिने स्वास्थ्य सेवाहरू बालमैत्री, अपांगमैत्री, ज्येष्ठ नागरिकमैत्री, किशोरकिशोरी मैत्री हुनेछन् ।

१०.४ कम उमेरमा विवाह गर्ने र कम उमेरमै गर्भवती हुने कारणले महिलाको स्वास्थ्यमा असर गर्ने हुनाले सचेतना अभिवृद्धि गर्ने तथा महिनावारी भएको बेला छात्राहरूको विद्यालय उपस्थितिमा निरन्तरता दिनसेनाटिरी प्याडउपलब्ध गराइनेछ ।

१०.५ अपांगहरूको लागी आवश्यकता अनुसारको सहयोगी उपचार व्यवस्था, सहयोगी सामग्री व्यवस्था गरिने छसाथै स्वास्थ्य संस्था तथा स्वास्थ्य सेवा अपांगमैत्री हुनेछन् । प्रशामक सेवाको पनि क्रमशः शुरुवात गरिनेछ ।

नीति ११ स्वास्थ्य सेवालाई प्रभावकारी र गुणस्तरीय बनाउन स्थानीय आवश्यकताका आधारमा दक्ष जनशक्तिको व्यवस्थापन गरिनेछ ।

११.१ स्वास्थ्य क्षेत्रमा कार्यरत कर्मचारीमा आफ्नो काम, कर्तव्यप्रति थप जवाफदेही र जनमुखी बनाउननतिजामा आधारित कार्यसम्पादन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको विकास गरिने छ ।

११.२ स्वास्थ्य सेवालाई नगरपालिकाको परिवेश अनुकूल तथा समय सापेक्ष बनाउन स्वास्थ्य संस्थाहरूको संगठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण गरी वैज्ञानिक आधारमा संगठनात्मक संरचना तथा जनशक्तिको दरबन्दी परिमार्जन गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ ।

११.३ स्वास्थ्य क्षेत्रमा स्रोतको समृचित परिचालन गर्दै समयानुकूल स्वास्थ्य सेवा प्रवाह गर्न स्वास्थ्य कर्मिको क्षमता अभिवृद्धि, परिचालन तथा व्यवस्थापन गरिनेछ ।

११.४ स्वास्थ्य संस्थामा तोकिएका सेवाहरू प्रवाह गर्न आवश्यक जनशक्तिको निरन्तर उपलब्धताको सुनिश्चितता गरिनेछ ।

११.५ स्वास्थ्य जनशक्तिको क्षमता अभिवृद्धीको लागि सेवाकालीन तालिम, पेशागत वृत्ती विकास तथा कार्य सम्पादनमाआधारित प्रोत्साहनलाई प्रवर्द्धन गरिनेछ ।

११.६ महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविकाको भूमिकालाई समयसापेक्ष परिमार्जन गरी सामुदायिक स्वास्थ्यप्रवर्द्धनका लागि निरन्तर परिचालन गरिनेछ ।

नीति १२ सरकारी तथा निजी क्षेत्रबाट संचालित स्वास्थ्य सेवामा गुणस्तरीयता सुचिश्चित गर्न प्रभावकारी समन्वय, सहकार्य, अनुगमन तथा नियमन गर्ने व्यवस्था गरिने छ ।

१२.१ नगरपालिका भित्र सबै प्रणालीका उपचार सेवा, निदानात्मक सेवा, प्रयोगशाला सेवा, फिजियोथेरापी जस्ता सेवा प्रदायक निजी संस्थाको दर्ता तथा सञ्चालन अनुमति दिने तथा कानून बनाई नियमन गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ ।

१२.२ लक्षित समूह तथा क्षेत्रमा स्वास्थ्य सेवा सुनिश्चित गर्न मापदण्डका आधारमा निजी तथा गैरसरकारी संघ संस्था सँग साभेदारी गरिनेछ ।

१२.३ निजी क्षेत्रको व्यावसायिकता, कार्यकुशलता, उद्यमशीलता, प्राविधिक दक्षता एवं वित्तीय स्रोत लाई स्वास्थ्य सेवाको विकास तथा विस्तारमा उपयोग गर्दै, सामाजिक उत्तरदायित्व अभिवृद्धि गरिनेछ ।

१२.४.स्वास्थ्य उपलब्धि हासिल गर्न संघीय तथा प्रदेश सरकारसँग समन्वय गर्नुका साथै बहुपक्षीय, दुईपक्षीय, तथा राष्ट्रिय, अन्तर्राष्ट्रिय, बहुक्षेत्रीय सहकार्यद्वारा विकास साभेदारहरुको सहयोगलाई प्रभावकारी ढंगबाट परिचालन गरिनेछ ।

नीति १३ सरुवा रोग, संक्रामक रोगहरुको रोकथाम, नियन्त्रण र निवारण तथा आकस्मिक र आपत्कालिन अवस्था र महामारी नियन्त्रण जस्ता कार्यका लागि स्थानीय तहसँगको समन्वयमा विशेष योजना बनाइ स्वास्थ्य सेवा परिचालन गरिने छ ।

१३.१ संक्रामक रोगहरुको रोकथाम, नियन्त्रण र निवारण गर्ने सम्बन्धी कार्यक्रम कार्यान्वयनको अनुगमन गरी सोको प्रभावकारी रूपमा संचालन गरिने छ ।

१३.२ समयमै रोगको पहिचान गर्न नियमित तथा विशेष शिविरहरु मार्फत स्वास्थ्य संस्थाहरुमा स्क्रिनिङसेवाहरु संचालन गरिनेछ । क्षयरोग, कुष्ठरोग, जस्ता सरुवा रोगहरुको रोक थाम नियन्त्रण निवारण र उन्मूलनको लागिप्रभावकारी कार्यक्रमहरु संचालन गरिनेछ ।

१३.३ खोपबाट गर्न सकिने रोगहरुको रोकथाम नियन्त्रणका तथा निवारणका लागि निगरानी कार्य लाई निरन्तरता दिइ पूर्णखोप सुनिश्चित नगरपालिका कायम राखिनेछ ।

१३.४सुचिकृत रोगहरुको सुचित गर्ने पद्धतीविकास गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।

१३.५ नगरपालिका विपत व्यवस्थापन पूर्वतयारी योजना बनाई कार्यान्वयन गरिनेछ ।

१३.६ प्राकृतिक प्रकोप, महामारी र सडक दुर्घटना जस्ता आकस्मिक स्वास्थ्य सेवालार्ई तत्काल व्यवस्थापन गर्ने व्यवस्था गरिनेछ, र नगरपालिका भित्रका रणनितिक स्थानहरुमा आकस्मिक स्वास्थ्य अवस्थामा आवश्यक पर्ने औषधी, उपकरण तथा अन्य सामाग्रीको जगेडा को रूपमा राखिनेछ ।

१३.७नगरपालिका भित्र सरकारी, निजी, सामुदायीक रूपमा संचालन हुने एम्बुलेन्स एवं सब बाहन् सेवालार्ई निर्देशिका एवं मापदण्ड तयार गरी व्यवस्थित तरिकाले संचालन गर्ने व्यवस्था मिलाईने छ । यसको उपलब्धता बढाउनुकासाथै शुल्कमा नियमन गरिने छ ।

१३.८ नगरपालिका तथा वडा स्तरिय द्रुत प्रतिकार्य टोली तथा अन्य उद्धार टोली संग समन्वय गर्दै आवश्यकता अनुसार परिचालन गरीनेछ । विपद व्यवस्थापन, जोखिम नियुनिकरण, स्वास्थ्य प्रर्वधन लगायतका समग्र स्वास्थ्यसेवामा नागरिक र समुदायको सकृय सहभागीता तथा योगदानलाई प्रोत्साहित गरिनेछ ।

नीति १४वातावरणबाट स्वास्थ्यमा पर्ने प्रतिकूल असरहरु न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन गरिनुका साथै पेशागत स्वास्थ्य सुरक्षा, सरसफाई र स्वच्छतालाई प्रोत्साहान, प्रवर्द्धन र व्यवस्थापन गरी नगरवासीको स्वच्छ वातावरणमा बाँच्न पाउने अधिकार सुनिश्चित गरिनेछ ।

१४.१ खुला दिशामुक्त नगरपालिकाबाट पूर्णसरसफाई युक्त नगरपालिका बनाईनेछ, र सोको दिगोपनाको योजना तयार गरी कार्यान्वयन गरीनेछ ।

१४.२नगरपालिका भित्र पानी, वायु, ध्वनी लगायत अन्य वातावरणीय प्रदुषण नियन्त्रण गर्न लागि सम्बन्धित निकायहरुसंग समन्वय गरीने छ ।

१४.३ पर्यावरण र वातावरणीय परिवर्तन साथै काम र कार्यस्थलको वातावरणीय अवस्थाका कारणले स्वास्थ्यमा पर्ने हानीबाट बचाउन सरकारी तथा निजी सबै क्षेत्रहरुसँग समन्वय गरी स्वास्थ्य सम्बन्धी कार्यक्रमहरु तय गरी संचालन गरीनेछ ।

१४.४ सर्वव्यापी सावधानीको अवधारणलाई अनुसरण गरी स्वास्थ्य सेवा जन्य फोहोर मैला व्यवस्थापनको लागि सबै सरोकारवालाहरु सँगको सहकार्यमा उचित किसिमले फोहोर मैला संकलन, छुट्याउने र विसर्जनको व्यवस्था गरीनेछ ।

१४.५ किटनाशक विषादीको प्रयोगलाई नियमन तथा औद्योगिक रसायनको समुचित विसर्जन गर्न सम्बन्धित क्षेत्रसँग समन्वय र सहकार्य गरीनेछ ।

१४.६ पेशागत स्वास्थ्य सुरक्षाका लागि व्यवसायजन्य जोखिम न्यूनीकरण र रोकथाम गर्न सरोकारवालाहरुसँग समन्वय तथा सहकार्यमा कार्यक्षेत्रमा हुनसक्ने विपद जोखिम न्यूनीकरणका लागि नियमनको व्यवस्था मिलाईने छ ।

१४.७व्यवसायिक रुपमा हुन सक्ने जोखिमबाट जोगाउने व्यवस्था गर्दै उनीहरुको स्वास्थ्य संरक्षणका लागि स्वास्थ्य तथा जीवन विमा भएको सुनिश्चित गरीनेछ ।

नीति :१५ स्वास्थ्य क्षेत्रमा दिगो विकासका लागि स्वास्थ्य सेवाको सुनिश्चितता, वित्तीय सुरक्षा प्रदान गर्न र सामाजिकसुरक्षा योजनालाई सुदृढ गर्ननगरपालिकाबाट स्वास्थ्य क्षेत्रमा लगानी बढाउदै लैजाने र आवश्यकता अनुसार निजी तथा गैरसरकारी क्षेत्र संग साभेदारी गरिनेछ ।

१५.१ नगरपालिकाको कुल बजेटको न्यूनतम १० प्रतिशत स्वास्थ्य क्षेत्रमा विनियोजन गरीनेछ ।

१५.२ संघीय तथा प्रादेशिक सरकारसँगको समन्वयमा स्वास्थ्य विमा कार्यक्रम लागू गरी नगरबासीको स्वास्थ्य बीमा सुनिश्चित गरीनेछ । अति गरीब, विपन्न तथा लोप उन्मुख समुदायहरुलाई तोकिएको मापदण्ड अनुसार निःशुल्क स्वास्थ्य विमाको व्यवस्था गरीनेछ ।

१५.३ स्वास्थ्य क्षेत्रमा निजी तथा गैरसरकारी क्षेत्रसँग सहकार्य तथा साभेदारीलाई प्रोत्साहन गर्न “सार्वजनिक-निजी साभेदारी” रणनीति बनाई लागू गरीने छ ।

१५.४निजी क्षेत्रले प्रदान गर्ने स्वास्थ्य सेवालालाई क्रमशः सेवामूलक स्वास्थ्य सेवामा रुपान्तरण गर्दै सबै समुदायका व्यक्तिले सेवाको प्रयोग गर्न सक्ने वातावरणको सृजना गर्न आवश्यक साभेदारी गरिनेछ ।

१५.५निजी क्षेत्रको सामाजिक उत्तरदायित्वलाई मूलतः जनस्वास्थ्य प्रवर्धनको क्षेत्रमा लगानी गर्न आवश्यक वातावरणको सृजना गरीनेछ ।

नीति १६ नगरबासीहरुको पोषण अवस्था सुधार गर्न गुणस्तरीय, स्वास्थ्यबर्द्धक, पौष्टिक र स्थानिय स्तरमा उत्पादन हुने (रैथाने) खाद्य पदार्थ उत्पादन, प्रयोग र पहुँचलाई बृद्धि गरिने छ ।

१६.१ खाद्य विविधीकरणमा जोड दिदै स्थानीय तहसंग समन्वय र सहकार्य गरी पोषण व्यवहार परिवर्तन गर्ने तथा बजारियावा पत्रु खानालाई निरुत्साहित गर्ने सम्बन्धी कार्यक्रमहरु नियमित रुपमा संचालन गरिनेछ ।

१६.२ अर्गानीक तथा पोषणयुक्त खाद्यवस्तुको उत्पादन वृद्धि गर्न, हरित गृह तथा प्रत्येक परिवारमा सुधारिएको करेशाबारी निर्माण गर्न र खानामा विविधीकरण गरि उपभोग गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ ।

१६.३पोषणयुक्त बाल पौष्टिक आहार, दिवा खाजा लगायतका अन्य खाद्य पदार्थ उत्पादनका लागि प्रोत्साहन गरिनेछ र सोको गुणस्तर कायम गर्ने प्रावधान बनाईनेछ ।

१६.४ वडा समितिहरूसंग समन्वय र सहकार्य गरी स्थानीय स्तरमा उपलब्ध पौष्टिक तत्वयुक्त खाद्य पदार्थ उपयोग गर्नका लागि उत्प्रेरित गरिनेछ । यस्ता खाद्य पदार्थ प्रसोधन तथा बजारीकरणका लागि साना किसान/व्यवसायी अनुदान कार्यक्रम संचालन गरिनेछ

१६.५ बहु क्षेत्रीय पोषण कार्यक्रम, एकिकृत शिघ्र कुपोषण व्यवस्थापन कार्यक्रम लगायत पोषणसँगसम्बन्धी कार्यक्रमलाई विस्तार, परिष्कृत एवं प्रभावकारी बनाइनेछ । स्वास्थ्य संस्थाहरुसँगको सहकार्यमा पोषण पुर्नस्थापना केन्द्रहरु स्थापना गरिनेछ ।

१६.६ वडा समितिहरुसंग समन्वय र सहकार्य गरी स्थानीय बजारमा खाद्य पदार्थमा मिसावट र अखाद्य पदार्थ नियन्त्रण गरिने छ । स्वस्थ माछा, मासु तथा दुध उत्पादन बिक्रि बितरणको लागि नियमन गरिने छ । कुनै पनि तैयारी खानेकुराहरुमा अनिवार्य लेवलडको व्यवस्था गरिने छ ।

१६.७ दुईवर्ष मूनीका बालबालिकाको नियमित वृद्धि अनुगमन गरिनेछ । गर्भवति र २ वर्षमूनीका बच्चाका आमाहरुकोपोषणको स्थिति सुधार गरिनेछ ।

नीति.१७ विभिन्न सरुवा रोग, किटजन्य रोग, पशुपन्छीजन्य रोग एवं सिकल सेल एनेमिया, थालासेमिया, जस्ता निश्चित स्थान र समुदायमा विद्यमान रोगहरुको रोकथाम, नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन प्रभावकारी रुपमा गरिने छ ।

१७.१ क्षयरोग, एचआइभी र एड्स तथा औलो लगायतका सरुवा रोगहरुको निगरानी, रोकथाम, नियन्त्रण, निवारण तथा उन्मूलनको लागि संघ तथा प्रदेश सरकारको समन्वयमा प्रभावकारी कार्यक्रमहरु सञ्चालन गरीनेछ ।

१७.२ रेबिज, सर्पदंश लगायतका पशुपन्छीजन्य र किटजन्य रोगहरु जस्तै मलेरिया, डेंगु, हात्तिपाइले, स्क्रब टाइफस, कालाजार आदी रोगहरुको प्रभावका आधारमा रोकथाम, नियन्त्रण र उपचारको लागि योजना बनाई सेवा बिस्तार गरिनेछ ।

१७.३ सिकलसेल तथा थालेसिमिया रोगको रोकथाम र निःशुल्क उपचारको लागि उचित योजना बनाई कार्यान्वयन गरिनेछ ।

नीति.१८ आकस्मिक सेवा तथा प्रेषण सेवालाई चुस्त दुरुस्त बनाउन आवश्यक कदम चालिनेछ ।

१८.१ स्थानिय स्वास्थ्य संस्थाबाट विरामीहरुलाई प्रेषण गर्दा प्रेषण केन्द्रहरुसँग आवश्यक समन्वय गरिनेछ ।

१८.२ प्रेषण सेवालाई थप व्यवस्थित र प्रभावकारी बनाउन प्रसुती केन्द्र भएका स्वास्थ्य संस्थाहरुमा “आकस्मिक चक्र कोष”को व्यवस्था गरिनेछ । अति विपन्न, असहाय, पिछडिएका तथा बन्चितिकरणमा परेका समुह वा स्थानीय तहले तोके बमोजिमका समुहहरुबाट विशेषतः गर्भवती तथा सुत्केरी महिला, नवजात शिशुको जीवन रक्षाको लागि उक्त कोषलाई आवश्यक कानून बनाई परिचालन गरिनेछ ।

१८.३ प्रेषणका लागि नगरपालिका भित्र सरकारी, निजी, सामुदायीक रुपमा संचालन हुने एम्बुलेन्स वा अन्य द्रुत गतिका यातायातका साधनहरुको उपलब्धतालाई सुनिश्चित गरिनेछ ।

७. संस्थागत संरचना

७.१. नीति कार्यान्वयनका लागि मधुवननगरपालिकाको नेतृत्वमा स्वास्थ्य शाखा, समिति तथा उपसमितिहरु रहनेछन् भने स्वास्थ्य सेवा प्रवाहको लागि विभिन्न स्वास्थ्यसंस्थाहरु हुनेछन् । त्यसैगरी नीतिमा उल्लेख भएको स्वास्थ्य अन्तरगत सेवा प्रवाहका लागि मधुवननगरपालिका स्तरमा प्राथमिक अस्पतालस्थापना गरिनेछ ।

७.२ मानव संशाधन विकासका लागि प्रदेश सरकार, प्रदेश लोक सेवा, स्वास्थ्य प्रतिष्ठान वा मेडिकल कलेज र अन्य स्वास्थ्य जनशक्ति उत्पादन गर्ने निकायहरु, क्षमता अधिवृद्धिका लागि समन्वय गरिनेछ । स्वास्थ्य संस्थाहरुमा ल्याव सेवा, दन्त तथा आँखा उपचार सेवा, एक्स-रे सेवा तथा आधारभूत स्वास्थ्यसेवा प्रवाह गर्न आवश्यकता अनुसार स्वास्थ्य सेवाकाकेन्द्र तथा इकाईहरु स्थापनाको लागि प्रदेश तथा संघीय सरकारसँग समन्वय एवं सहजीकरण गरिने छ ।

८. आर्थिक पक्ष

यस नीतिको कार्यान्वयन मूलतः मधुवननगरपालिकासामाजिक विकास शाखाको नियमित बजेटबाट गरिनेछ । यस नीतिमा रहेका उद्देश्यहरु हासिल गर्न नगरपालिकाका सबै शाखाहरुको कार्यक्रम तथा बजेटमा तालमेल मिलाई सबै नीतिमा स्वास्थ्यको अवधारणालाई अगाडी ल्याइनेछ । नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारको नियमित वार्षिक कार्यक्रम मार्फत यस नीतिले अवलम्बन गरेका रणनीति तथा कार्यनीतिहरु सम्बोधन गराउन पहल गरिनेछ ।

यसका साथै यो नीति कार्यान्वयन गर्न राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय विकास साभेदारहरु, संयुक्त राष्ट्र संघीय निकायहरु र निजी क्षेत्रसँग समेत समन्वय, सहकार्य र साभेदारी गरी आवश्यक श्रोत व्यवस्थापन गर्न पहल गरिनेछ ।

९. अनुगमन र मूल्यांकन

यस नीति कार्यान्वयनको क्रममा अनुगमन गर्ने र अपेक्षित नतिजारप्रतिफल प्राप्तीको मूल्यांकन गर्ने दायित्व सामाजिक विकास शाखाको हुनेछ । यसको लागि उक्त शाखाको संयन्त्र र क्षमता विकास गरिनेछ । वडा समितिहरु एवम् अन्य सरोकारवाला निकायसँगको समन्वय र सहकार्यमा सहभागितामुलक अनुगमन प्रक्रिया अवलम्बन गरिनेछ । प्रत्येक पाँचवर्षमा यस नीतिको समीक्षा गरी आवश्यकता अनुसार परिमार्जन गर्दै लगिनेछ ।

१०. नीति कार्यान्वयनको कार्ययोजना

नीति कार्यान्वयनका लागि मधुवननगरपालिकाले आवश्यक ऐन, नियमावली, निर्देशिका, कार्यविधी आदि तर्जुमा गर्नेछ । स्वास्थ्य सँग सम्बन्धित आवश्यक ऐन कानून, नियमावली, निर्देशिका तथा अन्तराष्ट्रिय स्तरमा नेपालले गरेका प्रतिवद्धताको अधीनमा रही यस नीति कार्यान्वयनका लागि तत्कालीन, मध्यकालीन र दिर्घकालीन कार्ययोजना बनाउने छ । यही कार्ययोजना अनुसार वार्षिक योजना तथा कार्यक्रम र बजेट निर्माण कार्यान्वयन गरिनेछ । वार्षिक रुपमा कार्ययोजना कार्यान्वयनको समीक्षा गरी पुनरावलोकन गरिनेछ ।

११. जोखिम

राज्यको पुनःसंरचनाको प्रारम्भिक चरण, बहुदो जनआकांक्षा, नगरपालिका संस्थागत विकासकोचरणमा रहेको, सिमित साधन र स्रोत, नगरपालिकाको प्राथमिकतामा स्वास्थ्य क्षेत्र समग्र विकासको मुद्दाका रुपमा स्थापीत गराउनु पर्ने विद्यमान अवस्थामा यस नीति तथा रणनीतिले अपेक्षा गरेका नतिजाहरु प्राप्तिमा केही जोखिम हुन सक्छन् । यद्यपी उल्लेखित जोखिमको बावजुद नगरवासीलाई सर्वसुलभ, गुणस्तरिय स्वास्थ्य सेवाको सुनिश्चित गर्दै मधुवन नगापालिकाको स्वास्थ्य नीति २०७८ को प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने गरी जोखिमको न्युनिकरण गरिनेछ ।

आज्ञाले

ओमकार शाह

प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत